

„REFUGIATUL ÎN LIMBA ROMÂNĂ”, ACADEMICIANUL SILVIU BEREJAN

DOI: 10.5281/zenodo.3631383

CZU: 81(478)(092)

Doctor habilitat în filologie, profesor universitar **Gheorghe POPA**

E-mail: gheorghepopa62@gmail.com

Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

“THE REFUGEE IN THE ROMANIAN LANGUAGE”, ACADEMICIAN SILVIU BEREJAN

Summary. The present article is a synthesis of the scientific activity conducted by late academician Silviu Berejan for about 50 years. It focuses on the theoretical and methodological issues which served as a basis for the linguist’s overall vision of the human language (such as language viewed as “a system of microsystems” or the role of delimitations in research, etc.) as well as for the individuality of his linguistic thinking regarding the examination of more particular issues (such as the phenomenon of synonymy or Moldovan-Romanian linguistic identity, etc.). The author also invokes details of S. Berejan’s relations with the academic community, of his way of “being” a citizen, man and researcher.

Keywords: distinction, historicity, functionality, methodology, gnoseological reality, ontological reality, systemicity, substance, structure.

Rezumat. Articolul de față e o sinteză a activității științifice desfășurate de regretatul academician Silviu Berejan pe parcursul a circa 50 de ani. Sunt reliefate reperele teoretice care au definit individualitatea științifică a savantului, viziunile sale de ansamblu asupra limbajului uman (cum ar fi limba „sistem de micro sisteme” sau rolul delimitărilor în procesul investigațional etc.), judecățile lingvistice asupra unor chestiuni mai particulare (cum ar fi fenomenul sinonimiei sau identitatea lingvală moldo-română etc.). Sunt invocate, de asemenea, unele detalii ce țin de relațiile cercetătorului cu comunitatea academică, de felul său de „a fi” ca cetățean, om și cercetător.

Cuvinte-cheie: distincție, istoricitate, funcționalitate, metodologie, realitate gnoseologică, realitate ontologică, sistemicitate, substanță, structură.

1. La finele lunii lui cuptor 2019, reductabilul savant Silviu Berejan ar fi împlinit venerabila vârstă de 92 de ani. S-au scurs aproape doisprezece ani de la trecerea în eternitate a lingvistului, iar noi conștientizăm tot mai mult imensa pierdere, deși ne dăm seama că ea este irecuperabilă.

2. Pentru regretatul savant rangul era doar inscripția de pe monedă, iar aurul era omul (ca să-l cităm pe poetul scoțian Robert Burns). Anume cetățeanul S. Berejan, care a slujit idei și destine, în virtutea faptului că avea anumite obligații față de neamul pe care îl reprezenta, a fost „pur și simplu om. Om de profesie. Din pasiune, dacă vrei”, ar fi spus gânditorii lumii. Avem de a face, așadar, cu o fericită simbioză a mai multe ipostaze ale acad. Silviu Berejan.

3. După cum se știe, la naștere, nimeni nu-și alege viitorul, nu-și întrevede posturile, nu-și intuiește titlurile. Și numai cu scurgerea timpului, semantica acestor verbe capătă anumite contururi, al căror grad și ritm de profilare depind de o serie de circumstanțe.

3.1. Pentru cei cărora le-a fost hărăzit să se „logo-dească” cu știința, aceste circumstanțe au fost percepute și exploatate până prin anii '90 ai secolului trecut în mod diferit. Astfel, unii, dorindu-se cu tot dinadin-

ul înscriși în istoria științei, speculau cu detalii din biografie (gen: tata a fost „organizator al kolhozului”, „primul comsomolist din sat”, „conducător al celei de comunisme”, „deputat al Sovietului Suprem” etc.) – or aceste detalii nu au niciun rol în devenirea lor ca savanți; alții, nu mai puțin ambițioși decât primii, aminteau cu infatuare de perioada „școlară”, „universitară”, „postuniversitară” ș.a. – or au fost atâția care au urcat cu îndrăzneală aceste trepte, când însă a venit momentul să arate ce și cât au adus în știință, nu s-a prea văzut; nu puțini sunt și dintre cei care au consumat în zadar nervi și timp, au risipit inutil energie și hârtie, au băgat pile sau au oferit ciubucuri ca, până la urmă, muntele să nască un șoarece”.

3.2. A existat însă și o altă categorie de oameni, a căror activitate științifică s-a materializat în monografii, studii, articole, comunicări, recenzii, cronici, teze etc., altfel zis, s-a concretizat în idee și expresie validă, pe baza cărora s-au format, se formează și se vor forma generații de alți oameni de știință. Din această categorie a făcut parte membrul titular al Academiei noastre republicane Silviu Berejan, savant de talie internațională, pilastru de nădejde al științei lingvistice din republică, sfetnic și îndrumător al novicilor, om

de înaltă ținută civică, „filtru” credibil pentru a zădărnici sporirea cu orice preț a deținătorilor diplomei de doctor în științe filologice.

4. E în afara oricărui dubiu că Silviu Berejan a fost un remarcabil om de știință, cunoscut în comunitatea lingvistică internațională. Suportul unei atare afirmații rezidă, în primul rând, în opera-i științifică, diversă sub aspectul problematicii abordate, impunătoare sub aspectul cantității și profundă sub aspectul calității. Cele circa 450 de titluri (inclusiv 18 cărți – monografii, dicționare, manuale, broșuri) demonstrează cu prisosință că cercetătorul, deși neîncercat de ambiții vane, dar evitând tentația de a merge pe căi bătătorite, dă preferință chiar din start aporiilor lingvistice, manifestă curaj de a se îndepărta de punctele de vedere tradiționale, vădește cutezanță de a emite opinii eterodoxe și, nu în ultimă instanță, acribie filologică, propunând soluții judicioase privind complicate probleme de lingvistică generală, romanistică, lingvistică comparată, lexicologie, semasiologie, lexicografie, gramatică, stilistică, istorie a limbii, sociolingvistică ș.a.

Contribuția substanțială la studiul fenomenelor glotice și individualitatea gândirii lingvistice a prof. Berejan este probată de anumite realități de care nu orice lingvist a avut parte: citarea abundentă a lucrărilor editate (a se vedea cărțile de profil și, cel puțin, „Revistă de lingvistică și știință literară” și revista „Limba Română”), recenzarea lor în literatura de specialitate, invitarea frecventă la diverse întruniri științifice, participarea la manifestări naționale și internaționale, aprecierile elogioase ale ideilor sale lansate în lucrări de referință sau în vasta corespondență pe care a purtat-o de-a lungul anilor, solicitările scrise sau orale de „a-și da părerea” sau de a se reține „numai pentru o clipă” în mijlocul celor ce au îmbrățișat ca principală preocupare lingvistica (aceștia roind în jurul savantului ca în grădina lui Akademos)¹. Știa ce știa conaționalul nostru nepereche în lumea științei mondiale, prof. E. Coșeriu, care, în avizul de susținere a candidaturii lui Silviu Berejan la alegerile pentru titlul de membru al Academiei de Științe a Moldovei, menționa: „Meritele dlui Berejan în domeniul lingvisticii sunt incontestabile și unanim recunoscute în știința națională și internațională. Dl Berejan este astăzi savantul cel mai de seamă din Republica Moldova în acest domeniu, și, anume, atât în ce privește lingvistica generală (mai ales semantica), cât și în ce privește lingvistica românească, atât sincronă, cât și diacronică” [1, p. 59].

¹Avea perfectă dreptate regretatul lingvist și publicist Constantin Tănase (unul dintre cei 18 doctoranzi ai academicianului) când afirma inspirat că „omul acesta, Silviu Berejan [...] a redactat tone de hârtie și a ros vagoane întregi de creioane” [3, p. 3].

Cu mult timp mai înainte însă, în 1976, cunoscutul lingvist rus (ulterior, director al Institutului de Limba Rusă din Moscova) Iu. Karaulov, membru corespondent al AȘ a URSS, analizând elaborarea noțiunii de sistem lexico-semantic în lingvistica sovietică, menționa că, „după lucrările lui Șcerba, Vinogradov, Smirnițkiy, Budagov, Ahmanova, următoarea etapă în dezvoltarea lexicologiei naționale a fost determinată de două circumstanțe: în primul rând, de amploarea și succesele importante ale lucrului lexicografic în țară; în al doilea rând, de rezultatele considerabile obținute în domeniul teoriei (aici și mai departe evidențierile ne aparțin – Gh. P.) atât în direcția dezvoltării de mai departe a noțiunii de sistem lexico-semantic (lucrările semnate de Ufimțeva, Șmeliiov, Berejan ș.a.), cât și în direcția aplicării unor noi metode de cercetare în lexicologie” [2, p. 12]. Este o prețuire de care nu s-au învrednicit prea mulți lingviști de la periferia ex-Uniunii Sovietice, căci, precum se poate observa, după ce sunt nominalizați șapte lingviști ruși de mare prestigiu din Moscova și Sankt-Petersburg, autorul le alătură, ca om de știință care a adus un real aport în teoria lexicologică națională (adică rusă), și un lingvist român din Chișinău! (despre alte aprecieri ale operei științifice a acad. S. Berejan, a se vedea [4, p. 33-39]).

5. Pentru cei din afara domeniului, numele lui Silviu Berejan se asociază cu lingvistica, al cărei obiect de studiu îl constituie limbajul conceput ca instituție socială, și cu politica lingvistică din Republica Moldova, al cărei obiect de studiu îl constituie limbajul examinat din perspectiva politicii culturale. În „frontierele” lingvisticii, numele acad. S. Berejan este legat de domenii concrete și distincte [5, p. 31].

Explicabilă prin conștientizarea faptului că, dincolo de necesitățile metodologice ale disocierii obiectului de studiu, limba funcționează unitar, iar faptele ei sunt conexe și se implică reciproc, această deschidere spre multiple aspecte s-a materializat în studii de referință pentru domeniul lingvisticii: menținându-se doar în perimetrul discuțiilor despre infinitiv. Referirile la *Contribuții la studiul infinitivului*, de exemplu, sunt inevitabile, după cum este de neimaginat abordarea sinonimiei fără referiri la *Echivalența semantică a unităților lexicale*. Privitor la prima lucrare, prof. Anatol Ciobanu menționa că „monografia de primă tinerețe a savantului, teza lui de doctor în filologie *Contribuții la studiul infinitivului* rămâne în istoria lingvisticii naționale ca un model de profunzime, de argumentare teoretică, ilustrativitate, de logică a expunerii celor mai complicate și mai controversate situații din istoria infinitivului, în general, și a celui românesc, în special” [6, p. 50], iar privitor la cercetările de sinonimie berejaniene, profesorul clujean Onufrie Vințeler

sublinia următoarele: „Din informațiile pe care le deținem nu ne este cunoscut nici un alt lingvist care să se fi implicat atât de mult și cu atâta competență în sinonimie, cum a făcut-o acad. S. Berejan. Rezultatele cercetărilor lui în acest domeniu, ca de altfel și în alte domenii, domină în lingvistica românească, precum și în lingvistica altor limbi <...>. Silviu Berejan a egalat pe cei mai de seamă sinonimiști și i-a depășit. Ideile promovate constituie un aport substanțial în lingvistică, în general, și în limba română, în special, ele rămân repere pentru cei ce vor urma” [7, p. 68]².

6. Majoritatea bibliografiilor și/sau recenzițiilor operei științifice berejaniene au remarcat și faptul că Silviu Berejan, deși a fost preocupat de fenomene particulare ale unei limbi concrete, nu a ratat nicio ocazie de a se pronunța competent și pe marginea problematicii de natură pur teoretică. Altfel zis, dacă în cazul studiilor sale atestăm o examinare inteligibilă și profundă a faptelor glotice concrete, acest lucru se datorează anume substanței teoretice consistente de la care pornește. În acest context, cercetătorii ar trebui să știe că Silviu Berejan numai atunci când s-a „ocupat de lingvistica teoretică, de lingvistica generală”, a simțit „adevărată atracție pentru munca științifică, reticențele pentru cercetare, pentru studiu în genere (fără comandă de sus, fără cenzura celor fricoși de care ești dependent și, mai ales, fără care ți le impui singur, tot din lașitate în primul rând, și care sunt și ele extrem de împovărătoare)” [8, p. 3].

6.1. Un detaliu semnificativ în acest sens: despre pasiunea lui Silviu Berejan pentru chestiunile generale teoretice ne vorbesc nu numai numeroasele studii consacrate în mod special problematicii respective (pentru confirmare, a se vedea [9; 10; 11; 12]) sau studiile în care se analizează fenomene concrete de limbă (înseși titlurile acestor studii trădează această pasiune), ci și aprecierile pe care le dă activității de ansamblu a unor lingviști sau scoaterea în evidență anume a aspectelor teoretice – ca fiind prioritare și decisive – în cutare sau cutare studiu examinat de el. Astfel, analizând moștenirea științifică a unor lingviști de notorietate, Silviu Berejan reliefează, în mod special, că V. Mighirin sau E. Coșeriu au avut predispoziție „pentru teoretizare, pentru reconsiderarea opiniilor științifice existente, referitoare la limbă, la natura, structura și funcționarea ei” [13, p. 13], iar că B. P.-Hasdeu, deși

²La timpul apariției lor, monografiile *Contribuții la studiul infinitivului moldovenesc* (Chișinău, 1962) și *Семантическая эквивалентность лексических единиц* (Chișinău, 1972) s-au bucurat de 29 de recenzii și prezentări favorabile în literatura de specialitate: 22 – în limba „moldovenească” și 7 în alte limbi (cehă, franceză, germană, română, rusă, ucraineană).

e cunoscut ca „slavist și indo-europeneist cu renume, etimologist și lexicograf recunoscut <...>, a fost totodată și teoretician de mare autoritate în materie de lingvistică generală” [14, p. VII]. În această ordine de idei, concepând dicționarul drept o operă lingvistică, S. Berejan se vede nemulțumit de faptul că literatura critică, ce examina anumite dicționare concrete, era inițial absolut inconsistentă sub aspect științific, deoarece ea se baza „doar pe intuiție și impresie subiectivă”: lexicografii „nu aveau posibilitate să se ocupe concomitent de generalizări și teoretizări, iar lingviștii-teoreticieni rareori coborau din sferele înalte pentru a examina detaliat și în cunoștință de cauză procedeele și metodele utilizate la descrierea lexicografică a limbii” [15, p. 15].

6.2. În studiile sale, Silviu Berejan a avut ca punct de reper certitudinea că nu numai fiecare lingvist sau orice disciplină lingvistică în parte, ci și lingvistica în ansamblu nu poate cuprinde limba ca obiect în toată integralitatea ei. Pornind de la această premisă, s-a văzut constant pus în situația de a persevera în ideea descompunerii „nemiloase” a obiectului de studiu și, respectiv, a ramificării permanente a științei despre acest obiect [16, p. 3]. În legătură cu problematica abordată, trebuie reținută observația sa referitoare la faptul că delimitarea în cadrul unui obiect unic a diferitor aspecte ce pot deveni obiecte de studiu independente ale unor ramificații lingvistice nu afectează statutul ontologic al obiectului integral. Astfel, semantica unităților glotice – unul dintre compartimentele preferate de cercetare ale lui Silviu Berejan – este un domeniu extrem de vast pe care lingvistica nu e în stare să-l examineze în toate detaliile. Din acest motiv, de studiul semanticii se ocupă „semiotica și teoria informației, logica și psihologia, sociologia și filozofia”, lingvisticii revenindu-i doar o parte a semanticii, de fapt doar semantica lingvală, ce trebuie „delimitată de semantica extralingvală care, deși este redată, de asemenea, prin mijloacele limbii, se află în afara conținutului unităților limbii” [12, p. 59]. Lesne putem deduce că obiectul lingvisticii – ca realitate gnoseologică – e conceput în spirit saussurian, adică nu numai „că obiectul nu precede punctul de vedere, ci s-ar putea spune că punctul de vedere este acela ce creează obiectul” [17, p. 35]³.

6.3. Pornind de la postulatul că întregul mers al oricărei științe în evoluția sa firească se bazează pe efectuarea progresivă a noi și noi delimitări depistate în însuși obiectul de cercetare și fixate în calculele teoretice despre el, Silviu Berejan conchide neezitant că lingvistica nu constituie o excepție în acest sens, deoarece și în cadrul ei, conștient sau intuitiv, s-au efectuat asemenea ³Despre „orizontul semasiologic” al acad. S. Berejan, a se vedea [8].

demarcații [16, p. 3]. Însă nu de puține ori aceste limite stabilite fie că sunt doar recunoscute (fără a se ține seama de ele în procesul de analiză concretă a faptelor de limbă), fie că sunt concepute doar drept părți componente ale unui întreg (fără a pătrunde în esența acestor părți ce interacționează între ele). De aici și îndemnul lui Silviu Berejan privind necesitatea evidențierii unor noi demarcații, pe de o parte, explicitarea și aprofundarea celor deja cunoscute, pe de altă parte. „Oricât ar părea de straniu, concluzionează savantul, este necesar a se insista asupra ținerii în evidență a delimitărilor deja formulate, precum și asupra efectuării unor noi delimitări care nu sunt încă evidențiate sau care nu sunt încă conștient și precis contrapuse în cercetările lingvistice” [16, p. 4].

7. Silviu Berejan recunoaște că este greu să ne imaginăm lingvistica în afara unor delimitări care au intrat deja temeinic în uz, cum ar fi limbă și vorbire, sincronie și diacronie, substanță și structură, planul conținutului și planul expresiei, paradigmatică și sintagmatică, nivel emic și nivel etic ș.a. Totodată, delimitarea planului ontologic de cel gnoseologic⁴ a determinat utilizarea altor circumscrieri: lingvistica limbii (lingvistica teoretică) și lingvistica vorbirii (stilistica), lingvistica sincronă și lingvistica diacronică, lingvistica internă și lingvistica externă, fonetica și fonologia, lexicologia și lexemica ș.a.

7.1. Desconsiderarea acestor delimitări, în viziunea lui Silviu Berejan, se poate solda doar cu amalgamarea faptelor de limbă, cu identificarea eclectică a noțiunilor lingvistice de bază ș.a. De exemplu, cunoașterea minuțioasă a teoriei și practicii sinonimiei, opinează cercetătorul, te duce inevitabil la convingerea că numai în virtutea „delimitării conștiente și consecvente a limbii și a vorbirii devine posibilă eliberarea de interpretări subiective și arbitrare ale materialului” [19, p. 126]. Altfel zis, lexicologii și semasiologii vor avea rezerve față de includerea în categoria sinonimelor a cuvintelor eterogene din punct de vedere al particularităților lor relaționale obiective, adică a cuvintelor ce se caracterizează fie prin coincidență semantică, fie a celor care sunt asemănătoare semantic, fie a celor care accidental se aseamănă⁵.

⁴În general, acad. S. Berejan a revenit insistent la „necesitatea de a distinge și a diferenția prin denumiri aparte în însăși limba lingvisticii, în metalimbă adică, *fenomenele studiate*, ca esențe (entități) exterioare față de știință, și *noțiunile științifice* cu ajutorul cărora cercetătorul descrie esențele corespunzătoare” [11, p. 64].

⁵Apropo, referindu-se la principiile de care s-au condus V. Mîghirin și E. Coșeriu în lucrările lor, S. Berejan se vede entuziasmat de faptul că aceste nume de rezonanță în lingvistica secolului trecut considerau că abordarea principală în lingvistică trebuie s-o constituie descrierea mecanismului limbii „de la conținut spre formă, adică de la vorbire spre

7.2. E important să menționăm, în legătură cu aspectul în discuție, că S. Berejan, de regulă, nu numai recunoaște, pur și simplu, existența acestor delimitări sau încearcă să le întregească, ci și pledează pentru luarea lor în calcul și aplicarea în procesul examinării faptelor concrete de limbă. Certitudinea savantului e că „paradoxul ce s-a creat de mai mult timp în lingvistică, proclamată întâi știință-pilot, <...> pentru ca apoi să ajungă la anarhia terminologică”, poate fi surmontat „numai printr-o atenție sporită față de modul cum se utilizează noțiunile și termenii științifici în studiile elaborate în prezent” [15, p. 67].

8. Pornind de la principiu că „în realitatea ambiantă, practic, nu există fenomen ce n-ar dispune de parametrii sistemicității” [20, p. 194], Silviu Berejan a insistat de fiecare dată că și limba – ca element inalienabil al acestei realități – nu-i un conglomerat de elemente eterogene, dispartate în diverse compartimente, ci este un „sistem dinamic ce funcționează și evoluează în condiții concret istorice” [20, p. 197]. Reiese, așadar, că examinarea sistemică și istorică a limbii nu trebuie concepută ca o alternativă, ci ca o sinteză a particularităților sistemice și istorice ale întregului (a se vedea și [12, p. 23]). În opinia sa, dicționarele explicative existente, care „sunt realizate în linii mari de pe poziții conceptuale tradiționale”, urmăresc, „în special, funcționalitatea lexicului”, dar „ignorează sistemicitatea lui, care însă într-o lucrare ce prezintă vocabularul limbii în tot ansamblul său este o deficiență regretabilă” [21, p. 60]⁶. Putem deduce, așadar, că lingvistica studiază, în concordanță cu principiile coșeriene, „nu obiecte, fapte de limbă luate aparte izolat, ci formațiuni sistemice luate în întregime (în bloc), ce s-au substituit și se substituie mereu în procesul evoluției limbii” [20, p. 198].

9. Faptul că, sub aspect metodologic, se consideră mai rațională traiectoria investigațională de la întreg spre parte l-a determinat să insiste asupra necesității fragmentării sistemului în părțile lui componente. Drept consecință a unei atare secționări se ajunge la evidențierea substanței (adică a elementelor) și a structurii (adică a relațiilor), care „nu pot fi contrapuse una alteia ca un fel de ceva primar sau secundar” [12, p. 24]. „E puțin probabil, opinează în continuare savantul, ca cineva să se încumete să afirme, de exemplu, că în sistemul biologic (într-un organism animal sau vegetal) substanța (celulele și moleculele) are un limbă” [16, p. 15].

⁶Această opinie l-a și determinat pe Silviu Berejan (în calitate de redactor științific special) să recurgă la redactarea *Dicționarului explicativ al limbii moldovenești*, situând pe prim-plan prezentarea unificată a elementelor lexicale (atât a formei, cât și, în special, a sensului lor).

caracter primar, iar structura (relațiile dintre celulele care asigură funcționarea întregului organism) are un caracter secundar” [12, p. 25]. Adevărul e că atât substanța (care este perceptibilă), cât și structura (care este imperceptibilă) se prezintă drept fațete diferite ale realității înconjurătoare și doar, la nivel gnoseologic, în funcție de obiectivele studiului, pot fi puse pe prim-plan fie elementele (substanța), fie relațiile (structura).

10. Limba – ca „sistem de sisteme” – reclamă, fi-rește, metode și procedee corespunzătoare de cercetare (în paranteză fie spus, știința despre limbă, tocmai prin diversitatea și „ingeniozitatea” utilizării metodelor de investigație, „a ajuns catalizator metodologic pentru științele umaniste” [11, p. 64]). Un merit incontestabil al lui S. Berejan în acest sens e faptul că nu s-a entuziasmat de aplicarea metodelor noi de cercetare pe seama metodelor „vechi”. Dimpotrivă, convingerea sa era că ceea ce se pare, la prima vedere, drept incompatibil – fie în plan ontologic, fie în plan gnoseologic – nu este decât ceva iluzoriu, iar un fenomen glotic și/sau lingvistic poate fi exhaustiv cercetat numai dacă se vor pune în aplicare atât ceea ce este verificat (adică ceea ce e „clasic”), cât și noile achiziții în acest domeniu (adică ceea ce e „modern”). Totodată, e important să se știe că, de îndată ce măcar una dintre orientările metodologice – fie cea istorică, fie cea funcțională, fie cea structural-sistemică etc. – „este absolutizată, ea începe să reflecte realitatea incomplet și unilateral” [10, p. 51]. Prin această convingere poate fi explicată de ce se utilizează, de exemplu la reinterpretarea fenomenului sinonimiei, „teoria câmpurilor conceptuale ale lui Duchacek, lexemata lui Coșeriu, lexicologia funcțională și sistemică a lui Pottier, semantica structurală a lui Greimas și Apresean și alte realizări ale lingvisticii contemporane”. În același timp, metodele de cercetare trebuie aplicate în așa fel, încât să devină posibilă dezvăluirea specificului național al fiecărei limbi, deoarece „fiecare limbă dispune <...> de o structură semantică proprie, ce corespunde unei modalități mai mult sau mai puțin particulare de a vedea lumea de către purtătorii ei” [22, p. 55]. Silviu Berejan se arăta nedumerit de faptul că, deseori, lingviștii pun în opoziție istorismul și sistemicitatea, evoluția și organizarea, diacronia și sincronia, fără însă să-și dea seama „cu toată claritatea că din momentul în care unul dintre punctele de vedere aflate în confruntare începe să pretindă la exclusivism, el devine unilateral și abstract” [10, p. 51]. Totodată, trebuie de avut în vedere faptul că, de regulă, se studiază nu mișcarea pură, ci sistemul în mișcare și deci „este necesară mai întâi identificarea fenomenului glotic și dezvăluirea caracterului lui de sistem, adică cunoașterea sistemului și a specificului acestuia și

numai apoi dezvoltarea istorică a sistemului” [*ibidem*]. Cu alte cuvinte, „tratarea sistemică trebuie să precedă tratarea istorică”, conchide cercetătorul (despre viziunea teoretică de ansamblu a acad. S. Berejan, a se mai vedea [23]).

Pătruns de intangibilul sentiment al responsabilității morale și științifice și, în același timp, evitând ostentativ jocurile de culise ale timpului, Silviu Berejan se angajează plenar, de la 1989 încolo, în lupta pentru demonstrarea falsității teoriei despre două limbi romanice de est. Anticipând cele ce vor urma, găsim plauzibil de a invoca un detaliu mai mult decât semnificativ: în 1944, el s-a refugiat la Timișoara, unde a urmat Liceul „Constantin Diaconovici Loga”, ca peste un an, după spusele dânsului, să fie „repatriat”, iar aici, în Basarabia, după cum era și de așteptat, „s-a refugiat în limba română” [24, p. 53].

11.1. Aici se impune o remarcă. Cu mulți ani în urmă, marele N. Iorga vorbea de o „disciplină a convingerilor, una a fricii și alta a lăcomiei”. Nu descoperim nimic nou, dacă spunem că în perioada de până la 1989 toți lingviștii basarabeni, în virtutea vicisitudinilor timpului, au adoptat „disciplina fricii” (căci adepții „disciplinei convingerilor” trebuiau, mai devreme sau mai târziu, să plătească tribut regimului, chiar cu prețul vieții). Reprezentanții „disciplinei lăcomiei” (cei preocupați orbește de promovarea conceptului de „limbă moldovenească”) au recurs însă la toate modalitățile posibile (inclusiv cele mai josnice) de a torpila eforturile lingviștilor onești întru apărarea adevărului științific, incriminându-le acestora, printre altele, inconsecvența de opinii („Ieri afirmam că e limbă moldovenească, iar astăzi – că e limbă română”).

11.1.1. Explicațiile de rigoare la această acuza-re le-a dat însuși „inconsecventul” Silviu Berejan: „Atunci (adică ieri – Gh. P.) au avut dreptate ei (adică incriminatorii – Gh. P.), pentru că dețineau puterea, iar acum eu, pentru că pot spune adevărul fără a mă teme că aș putea fi pus la zid. Atunci însă nu numai eu numeam limba în singurul fel admis, ci toți (fără excepție) lingviștii, toți cercetătorii-filologi în general, toți scriitorii, toți ziariștii și publiciștii de aici. Cine e temerarul luptător pentru dreptate care atunci, înainte de 1988–1989, ar fi îndrăznit să spună public că limba pe care o vorbim este română? Numiți-mi-l!” [1, p. 58].

Fi-rește, nimeni nu a afirmat public că limba noastră e română, deși pot fi numiți mulți, inclusiv Silviu Berejan, care aveau conștiința că vorbesc în și despre limba română. „Limba cultă de la noi, care e limba literară (...), susține persuasiv S. Berejan, a fost dintotdeauna și a rămas aceeași – adică literară română, chiar și atunci când era înveșmântată în haină de

sorginte slavonă. Tot ce s-a făcut în direcția studierii «limbii moldovenești» pe tot parcursul timpului (de când a fost pusă în circulație această noțiune) a constituit un neîntrerupt proces de cercetare științifică a limbii române, dar sub denumirea oficial admisă (cea adecvată neputând fi utilizată de lingviști sub amenințarea «excomunicării» lor din tagma cercetătorilor. În toate lucrările de lingvistică (gramatici școlare, cursuri universitare, dicționare, monografii, culegeri de studii, broșuri de popularizare, articole de cultivare a limbii ș. a.) apărute în Republica Moldova (...) au fost întotdeauna supuse cercetării substanța, sistemul și structura (gramaticală, fonetică și lexicală) a aceleiași limbi – române, oricare ar fi fost forma ei de manifestare (literară, vorbită, dialectală, regională, zonală) și indiferent de ce numiri i s-au dat în trecutul mai apropiat sau mai îndepărtat” [25, p. 30].

11.1.2. În realitate, adresa reprezentanților fideli ai inconsecvenței e cu totul alta: „Oare nu tot cei ce-mi incriminează acum că numeam pe vremea lor limba română «moldovenească» ne impuneau această aberație, insuflându-ne frica de a fi considerați în caz contrar dușmani ai puterii și ai poporului? Iar acum tot acești inși cu mină de mielusei inocenți fac pe fariseii. Ei, care în luările de cuvânt din 1990–1993, numeau, ca și mine, limba noastră română! Recitiți presa timpului și-i veți găsi numaidecât” [1, p. 58].

Probabil, nu e cazul de a-i „găsi numaidecât”, pentru că băștinașii îi cunosc și fără a „reciti presa”. Mai indicat ar fi, ni se pare, întârziatul nostru îndemn să „recitească” ei materialele semnate de prof. Silviu Berejan (cu privire la problema în discuție), începând cu Raportul prezentat Comisiei interdepartamentale a Prezidiului Sovietului Suprem al R.S.S.M. din 28 decembrie 1988 [26, p. 31-31], continuând cu articolele, interviurile apărute în diverse periodice [27; 28] și comunicările de la Congresul al V-lea al Filologilor Români din iunie 1994 [25, p. 29-38], Conferința științifică „Limba română este numele corect al limbii noastre” din iulie 1995 [1, p. 20-24] și terminând cu intervențiile prompte din „Rezoluțiile...”, „Declarațiile...”, „Apelurile...”, „Răspunsurile...”, publicate în presa din perioada 1989–1995. Recitindu-le, credem, ei vor conștientiza argumentele savantului ce se așază în demersurile sale științifice ca piatra de temelie în zidul cetății și, poate, în felul acesta, vor găsi și ei, „incriminatorii”, curajul să se îndepărteze de ignoranță sau ambiție și „să-și aplece urechea” la adevărurile apodictice ale celui „incriminat”. E un prilej potrivit pentru pocăință!

11.1.3. Spre onoarea, nu numai științifică, a cercetătorului de bună-credință Silviu Berejan, care a avut curajul să izgonească, vorba lui Nicolae Mățaș, „sclavul din sine”, ne-a spus suficient de inteligibil

„până la urmă adevărul în toată puritatea lui: că moldovenii sunt și ei români și că vorbesc o limbă care se numește română, faptul acesta nelezând autoritatea și nici demnitatea nimănu” [p. 79]. Apropos, pentru această verticalitate, Gr. Vieru, în consistentul și emoționalul său Discurs de recepție rostit la 30 august 2007 cu ocazia conferirii titlului de Doctor Honoris Causa de către ASM, i-a declarat franc prof. S. Berejan: „Primiți, vă rog, floarea inimii tuturor intelectualilor noștri, Maestre” [1, p. 64].

11.1.4. Om cu suflet mare, a fost imun față de calomnii și suspiciuni, a iertat pe cei ingrați sau pe cei recalitranti la adevărul științific, pentru că „să se ia la harță meschină cu oamenii neștiutori, rău intenționați sau, pur și simplu, necinstiți în acțiuni nu are niciun rost” [1, p. 59]. Lesne se poate conchide că dânsul a însușit de minune preceptul napoleonian: „Oamenii pot fi nedrepti cu mine, îmi este suficient că sunt nevinovat”.

11.2. Trebuie să menționăm cu toată hotărârea că problema identității lingviale moldo-române depășește evident cadrul unei abordări înguste, la nivel de fenomen lingvistic particular sau de simple declarații, întrucât nu e vorba de o simplă confundare de termeni sau de o situație susceptibilă de diverse interpretări, ci de o problemă de esență, care trebuie pusă tranșant și de a cărei soluționare depinde existența unui neam care are o origine, o istorie și o limbă. Iar consecințele unei abordări superficiale nu se lasă îndelung așteptate: se neglijează geneza limbii și a poporului român; se falsifică istoria limbii și a poporului român; se neagă romanitatea limbii române din Republica Moldova; se contestă unitatea limbii române; se confundă noțiunile de limbă națională și dialect; se încurajează deznaționalizarea populației basarabene ș.a.

11.3. Remarcăm în acest context că, după știința noastră, Silviu Berejan a fost nu numai „un model de rectitudine și de etică științifică” (E. Coșeriu) în chestiunea limbii naționale [1, p. 59] sau cel mai productiv savant în această perioadă (peste 70 de intervenții – articole, interviuri, emisiuni radiofonice și televizate, mese rotunde etc.), dar și cercetătorul cel mai „generos” în furnizarea celor mai ponderate și convingătoare argumente. Astfel, pornind de la conceptele coșeriene de unitate a limbii, limbă istorică, limbă comună, limbă funcțională, limbă exemplară, Silviu Berejan ajunge la concluzia fermă că unitatea limbii române se prezintă, după cum e și firesc, ca o unitate în diversitate, reținându-se însă mențiunea că „diferențele dialectale⁷

⁷Silviu Berejan revine de nenumărate ori la aceste diferențe (și nu numai în studiul nominalizat), deoarece, „în Basarabia, spre deosebire de alte provincii românești, în virtutea unor condiții special create din interese anume geopolitice,

din limbile istorice nu afectează unitatea funcțională a limbii poporului care o vorbește, mai cu seamă când pe baza varietăților locale (dialectale) ale aceleiași limbi comune s-a constituit o limbă de cultură – una singură, care a fost consacrată printr-un corpus de scrieri de mare valoare, anume în această calitate a sa de limbă exemplară” [32, p. 15].

11.4. Mai aducem un exemplu. Intenționând să demonstreze de ce limba exemplară din uzul oficial al Republicii Moldova nu poate fi numită moldovenească, Silviu Berejan pornește de la adevărul că noțiunii, conținutului și sensului cuvintelor li se poate da o interpretare logică și alta lingvistică (semantică). Proiectând, în felul acesta, denumirile varietăților teritoriale de vorbire românească din România orientală pe fundalul relației dintre gen și specie, devine limpede că pentru denumirile de specie moldovenesc, muntenesc, bănațean ale vorbirii dacoromâne poate să fie folosită nestingherit denumirea generică românesc. „Invers, conchide univoc S. Berejan, nu se poate fără a denatura realitatea: nici crap sau plătică în loc de pește, nici moldovenesc sau bănațean în loc de românesc” [33, p. 153].

12. În literatura de specialitate din Republica Moldova s-a scris și s-a vorbit cu diverse ocazii despre activitatea științifică a acad. Silviu Berejan, dar s-a făcut acest lucru, preponderent, în baza lucrărilor publicate în spațiul autohton (monografii, dicționare, manuale, studii din reviste și culegeri, articole de cultivare a vorbirii, de popularizare a științei, de publicistică etc.). Cu alte cuvinte, s-a scris și s-a vorbit despre o activitate ce s-a desfășurat, cum se zice, „în văzul publicului larg”. Dar, afară de aceasta, a existat și există o activitate lingvistică, cunoscută doar unor cercuri de specialiști și desfășurată, mai ales, peste hotare – a căror rezultate, dacă ar fi scrupulos „adunate”, ar cuprinde și ele, indiscutabil, multe sute de pagini. Renunțăm la înșiruirea unor date de ordin cronologic și geografic, a unor nume de localități și de personalități, dar putem susține, fără exagerare, că Silviu Berejan ar fi fost înscris în istoria lingvisticii, și nu numai a celei românești, chiar dacă travaliul lingvistic al dumnealui s-ar fi constituit doar din articole, teze, rezumate, referate, rapoarte, comunicări, cronici, luări de cuvânt publicate în literatura de specialitate de peste hotare. Începând cu primele teze (*Литературный язык и его лексическое богатство*) apărute în limba rusă (Cernăuți, 1958) și cu primul articol (*Asupra prepoziției a cu infinitivul*) apărut în limba română în revista „Cerc

etări de lingvistică” (Cluj, 1958) și terminând cu ultima comunicare ținută în cadrul Conferinței internaționale de la Bălți (octombrie 2006), numele lingvistului basarabean Silviu Berejan „a poposit” de-a lungul anilor pe paginile revistelor «Известия АН СССР», «Вопросы языкознания», «Мемориile Academiei Române», «Revue roumaine de linguistique», „Cercetări de lingvistică”, „Philologica Pragensia” sau va fi inclus în Проблемы..., Материалы..., Тезисы..., Abstracts..., Riassunti..., Actele... și multe alte publicații lingvistice de prestigiu din Est și din Vest. A fost un caz unic în republica noastră când un lingvist să fi participat la atâtea întruniri științifice (din Moldova și din fosta Uniune) și la atâtea foruri internaționale (congrese, colocvii, simpozioane, conferințe, seminare, consilii, sesiuni, ședințe de lucru, „mese rotunde”), precum e unică și geografia de desfășurare a acestor manifestări (despre această „geografie” ce se referă la perioada de până la 1997, a se vedea [34, p. 62-66]). Ca atare, Silviu Berejan a detestat starea de repaus (ca atribut al octogenarilor: numai în ultimii doi ani ai vieții, el a participat la peste 20 de manifestări științifice naționale și internaționale, fiind concomitent și membru a peste 15 consilii, comisii, comitete, birouri pe linie științifică și profesională).

13. Firește, într-un atare articol nu putem să insistăm asupra tuturor judecăților de valoare ale acad. S. Berejan, întrucât în cazul dat avem de a face cu o personalitate neobișnuită, ale cărei dimensiuni urmează a fi pe îndelete și în profunzime identificate și evaluate. Ceea ce putem conchide fără ezitare e că acad. S. Berejan a spus un cuvânt „tare” în chestiuni teoretice și/sau concrete de substanță pentru știința limbii și a făcut acest lucru cu suficientă competență și, pe cât a fost posibil, imparțial. Cu siguranță că multe dintre reflecțiile, deducțiile, concluziile emise urmează a mai fi disecate și/sau valorificate. Am vrea să mai remarcăm la capătul acestor rânduri că acad. S. Berejan, din respect pentru cei care îi vor citi spusele, nu s-a sfiit, vorba lui S. Pușcariu, „să-și arate atitudinea personală” față de aceste chestiuni și a încercat de fiecare dată, cu o impecabilă și exemplară onestitate, „să introducă pe cititor în atelierul său de cercetător, vorbindu-i și de luptele sufletești prin care a trecut” [35, p. 3].

14. ...A plecat în altă lume, considerându-se fericit, deoarece, spre deosebire de alți savanți, prof. S. Berejan și-a pierdut doar anii, nu însă și pe sine însuși: „[...] nu regret totuși viața trăită, căci, la urma urmei, am studiat și mi-am apărut, cât și cum am putut, limba neamului. Și asta vreau s-o afirm acum, înspre apusul vieții, deschis: am iubit dintotdeauna limba și neamul, și anume aceste sentimente mi-au insuflat energie și putere de rezistență” [1]. Am evidențiat în mod speci-

al acest dintotdeauna, întrucât avem ferma certitudine că acad. Berejan se simte și se va simți fericit și în lumea celor drepți (or atașamentul declarat aproape testamentar față de limbă și neam pe care „le va iubi și în continuare cu aceeași intensitate și le va apăra cu aceeași perseverență” este o dovadă în acest sens), după cum nici aici, pe Pământ, n-a pregetat nicio clipă de a ne face și pe noi fericiți pentru totdeauna (or faptul că o Familie, o Academie, un Neam, o Limbă au rămas nu numai îndoliate, dar și mai sărace nu e o dovadă în acest sens?).

BIBLIOGRAFIE

1. Denumirea limbii noastre e cea știută de toată lumea – româna / Interviu cu S. Berejan. În: *Limba Română*, 1995, nr. 3, p. 53-60.
2. Karaulov Yu. *Obshchaya i russkaya ideografiya*. Moskva: Izd-vo: Nauka, 1976. 355 p.
3. Tănase C. Omul acesta, Silviu Berejan. În: *Flux*, 31 iulie 1997.
4. Popa Gh. Silviu Berejan: 75. Schiță omagială. În: *Limba Română*, 2002, nr. 4-6, p. 23-64.
5. Popa Gh., Sainenco A. Silviu Berejan și ființa limbii: implicații și explicații. În: *Filologia modernă: realizări și perspective în context european*. Chișinău, 2008, p. 31-37.
6. Ciobanu A. Academicianul Silviu Berejan – gramatist (în jurul unor probleme controversate de sintaxă). În: *Revistă de lingvistică și știință literară*, 1997, nr. 3, p. 50-62.
7. Vințeler O. Contribuția academicianului Silviu Berejan la studierea sinonimiei. În: *Revistă de lingvistică și știință literară*, 1997, nr. 3, p. 67-69.
8. *Lingvistica nu m-a făcut fericit... / Interviu cu S. Berejan*. În: *Momentul*, 1997.
9. Berejan S., Dumeniuk I., Mățaș N. *Lingvistica generală*. Chișinău: Lumina, 1985. 270 p.
10. Berejan S. Studiul complex al limbii: îmbinarea principiului istoric cu cel sistemic. În: *Revistă de lingvistică și știință literară*, 1998, nr.1, p. 50-54.
11. Berejan S. Necesitatea delimitării planului gnoseologic de cel ontologic la studierea limbii. În: *Un lingvist pentru secolul XXI*. Chișinău: Știința, 2002, p. 64-68
12. Berezhan S. O sootnoshenii principa razvitija i principa sistemnosti v jazykoznanii. În: *Izvestija AN SSSR, seria literatury i jazyka*, 1981, tom 40, № 1, p. 20-26.
13. Berezhan S. Osnovnye innovacionnye principy v nauchnom nasledii dvuh vydajushhihsja jazykovedov: V. N. Migirin i Je. Koseriu. În: *Innovacii i pragmatika filologicheskikh issledovanij. Materialy Mezhdunarodnoj konferencii, posvjashhennoj pamjati prof. V. N. Migirina*. Bjelc, 2006, p. 13-15.
14. Berejan S. Studiul teoretic al lui B. P.-Hasdeu „Principii de lingvistică”. În: Bogdan Petriceicu-Hasdeu, *Principii de lingvistică*. Chișinău: Cartea Moldovei, 1974, p. VII-XXIV.
15. Berejan S. *Dicționarul ca operă lingvistică și antinomiile practicii lexicografice*. În: *Revistă de lingvistică și știință literară*, 1992, nr. 2, p. 15-21.
16. Berezhan S. *O lingvicheskij i otrazhatel'noj semantike*. Ufa, 1979, p. 3-11.
17. Saussure F. de. *Curs de lingvistică generală*. Iași: Polirom, 1998. 428 p.
18. Popa Gh. „Orizontul semasiologic” al acad. Silviu Berejan. În: *Revistă de lingvistică și știință literară*, 2008, nr. 3-4, p. 135-140.
19. Berezhan S. Dihotomija «jazyk-rech'» i izuchenie leksiko-semanticheskikh otnoshenij. În: *Jazyk i rech*. Tbilisi: Mecniereba, 1977, p. 125-138.
20. Berejan S. Sistemicitate, funcționalism și istorism – principii de bază ale lingvisticii integrale coșeriene. În: *Academicianul Silviu Berejan. Bibliografie*. Coord.: Gh. Popa. Bălți-Chișinău, 2005. 284 p.
21. Berejan S. Reinterpretări lexicografice ale unităților de vocabular în dicționarul explicativ (cu privire specială asupra verbelor). În: *Revistă de lingvistică și știință literară*, 1992, nr. 4, p. 60-66.
22. Berejan S. Studiul confruntativ-contractiv a microstructurilor lexicale. În: *Revistă de lingvistică și știință literară*, 1991, nr. 4, p. 54-60.
23. Popa Gh. Academicianul Silviu Berejan – teoretician al limbajului. În: *Revistă de lingvistică și știință literară*, 2007, nr. 3-4, p. 23-30.
24. Am căutat să fac din lingvistică un fel de matematică... / Interviu cu S. Berejan. În: *Semn*, 2000, nr. 1-2, p. 52-59.
25. Berejan S. Aspecte ale studierii limbii române în Republica Moldova. În: *Limba Română*, 1994, nr. 3. p. 29-38; nr. 4, p. 64-72.
26. Berejan S. Cu privire la statutul lingvistic și social al limbii moldovenești. În: *Limba și literatura moldovenească*, 1989, nr. 2, p. 20-23.
27. Berejan S. De ce glotonimul moldovenesc nu poate rivaliza cu glotonimul român cu aplicare la limba literară? În: *Revistă de lingvistică și știință literară*, 1990, nr. 6, p. 29-37.
28. Berejan S. *Limba culturii noastre comune este română, nu moldovenească*. În: *Literatura și arta*, 1990.
29. Mățaș N. *Suflet în sufletul neamului*. În: *Limba Română*, 1995, nr. 3, p. 76-79.
30. Vieru Gr. *Limba română, oastea noastră națională*. Testament. În: *Revistă de lingvistică și știință literară*, 2007, nr. 3-4, p. 62-71.
31. Berejan S. Conștiința națională ca bază pentru denumirea limbii și a poporului ce o vorbește. În: *Limba Română*, 2001, nr. 9-12, p. 22-34.
32. Berejan S. Unitatea limbii române – funcționarea ei în Republica Moldova. În: *Unitatea limbii române cu privire specială la Basarabia și Bucovina*. București: Editura Academiei Române, 2004, p. 30-34.
33. Berejan S. De ce limba exemplară din uzul oficial al Republicii Moldova nu poate fi numită moldovenească? În: *Limba Română*, 1995, nr. 4, p. 20-24.
34. Popa Gh. *Nescrisele cărți ale acad. S. Berejan*. În: *Revistă de lingvistică și știință literară*, 1997, nr. 3, p. 62-66.
35. Pușcariu S. *Limba română. Privire generală*. București: Minerva, 1976. 539 p.